

S. Marianna CIEMAŁA*

POSŁUSZEŃSTWO MONASTYCZNE W PRAWODAWSTWIE PACHOMIAŃSKIM I BAZYLIAŃSKIM

Postawa posłuszeństwa przełożonym, regule oraz tradycji wspólnoty była w tradycji pierwszych cenobitów podstawową zasadą ich życia monastycznego. W zależności od duchowości wspólnoty i jej założyciela, w regułach monastycznych odnaleźć można różne wykładnie posłuszeństwa¹. Zwyczajowo posłuszeństwo pachomian określa się jako „absolutne” i „natychmiastowe”, natomiast posłuszeństwo bazylianów opisuje się jako „dydaktyczne”. Czy te określenia wynikają z tekstów normatywnych pierwszych cenobitów? W literaturze polskojęzycznej brak jest opracowań dotyczących zasygnalizowanej w temacie problematyki. Dlatego celem badawczym niniejszego opracowania jest opis teologiczny koncepcji posłuszeństwa cenobickiego w pierwotnym prawodawstwie Pachomiańskim (*Reguła* Pachomiusza) i Bazyliańskim (*Wielki Asketikon*). Bazę źródłową dla moich rozważań stanowią wydania *Pachomiana Latina* w edycji krytycznej Amanda Boona² oraz wydanie *Regulae fusius tractatae et Regulae brevius tractatae* autorstwa Bazylego Wielkiego w edycji historycznej Jacquesa Paula Migne’a³. Po opisie koncepcji posłuszeństwa monastycznego w analizowanych regułach pragnę wskazać, jak

---

* S. mgr lic. Marianna Ciemała, Stowarzyszenie Życia Apostolskiego „Koinonia św. Pawła” w Kielcach (Societas Vitae Apostolicae „Koinonia s. Pauli” in Kielce) – doktorantka przy Katedrze Patrologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; e-mail: r.missio@complex.com.pl.

¹ Ciekawy przykład stanowi jedna z reguł zachodnich – *Reguła* Eugipiusza. Zawierając w sobie połączenie odmiennych w pewnym sensie kierunków duchowości, ukazuje dwie różne wykładnie posłuszeństwa (Augustyńską oraz według *Reguły Mistrza*), a zarazem podaje sprzeczne ze sobą zasady dotyczące posłuszeństwa. Por. D. Kasprzak, *Życie monastyczne jako podążanie wąską drogą posłuszeństwa według Reguły Eugipiusza*, w: *Fructus Spiritus est Caritas. Księga Jubileuszowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, 181-195.

² Por. *Pachomiana latina*, ed. A. Boon, Bibliothèque de la Revue d’Histoire Ecclésiastique 7, Louvain 1932.

³ Por. Basiliius Magnus, *Regulae fusius tractatae*, PG 31, 889-1052; tenże, *Regulae brevius tractatae*, PG 31, 1080-1305.

pierwsi pachomianie i bazylianie rozumieli kwestię zależności: posłuszeństwo Bogu i Jego słowu a posłuszeństwo przełożonym i regule.

1. Koncepcje posłuszeństwa monastycznego w *Regule Pachomiusza i Asketikonie Bazylego Wielkiego*. Klasycznym obrazem posłuszeństwa monastycznego, jakie możemy odczytać np. w prawodawstwie Pachomiańskim, jest posłuszeństwo rygorystycznie i drobiazgowo zorganizowane, ujęte w sztywne ramy. Tak pojęte posłuszeństwo wydaje się trudniejsze do realizacji i do zniesienia niż umartwienia pustelników. Emmanuel Amand de Mendieta przeciwstawia braterskie wspólnoty bazylikańskie „koszarom” lub „fabrykom” pachomiańskim⁴. Ale spojrzenie w szerszej perspektywie pozwala dostrzec nieco inny odcień tej rzeczywistości. Albowiem posłuszeństwo pachomiańskie, zdaniem Armanda Veilleux, Fidelisa Rupperta czy Jean-Marie-Rogera Tillarda, można zrozumieć tylko w odniesieniu do ideału κοινωvία zawartego w Dziejach Apostolskich. Jedność czy też jednomyślność, w zamyśle Pachomiusza i jego następców, nie oznacza braterstwa o charakterze czysto duchowym czy tylko powierzchownym. Jest czymś więcej – czymś bardzo konkretnym, ponieważ wyraża się w oddaniu się sobie wzajemnie poprzez służbę pełnioną w wolności. Taka służba wymaga posłuszeństwa przeżywanego jako własny wybór. A zatem podtrzymywanie jedności, poprzez którą wszyscy są sługami swoich braci, jest celem posłuszeństwa w κοινωvία. Chodzi więc o uległość braterską, której ceną jest niejednokrotnie cierpienie, ale która jest wcieleniem w życie przykazania miłości Boga i bliźniego. Wszyscy członkowie κοινωvία powinni także pamiętać o tym, że wspólnotą zarządza nie przełożony, lecz sam Bóg⁵. Heinrich Bacht w następujący sposób definiuje posłuszeństwo charakterystyczne dla mnichów pachomiańskich: jest to posłuszeństwo przyjęte (na które mnich się zgodził) w wolności i z miłości do Boga⁷. Odwołując się do komentarzy wspomnianego wyżej H. Bachta, Vincent Desprez stwierdza, że κοινωvία jest rzeczywistością, w której wszystko – od rana do wieczora – czyni się z posłuszeństwa⁸. Podkreśla także różnice pomiędzy posłuszeństwem cenobitycznym a praktykowanym na pustyni: „po

⁴ Por. E.A. de Mendieta, *Le système cénobitique basilien comparé au système cénobitique pachômien*, RHR 152 (1957) nr 1, 31-80.

⁵ Por. R. Popowski, *Wielki Słownik Grecko-Polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1985, 342, s.v. κοινωvία: „1. Wspólnota, wzajemna jedność, solidarność z kimś; 2. Wzajemna więź, oddanie względem kogoś; 3. Znak wspólnoty, dowód jedności, braterstwa, dar; 4. Udział w czymś”.

⁶ Por. A. Veilleux, *La liturgie dans le cénobitisme Pachômien au quatrième siècle*, Rome 1968, 176-177; J.M.R. Tillard, *Obéissance*, DSp XI 558; tenże, *Aux sources de l'obéissance religieuse*, NRT 98 (1976) fasc. 7, 601-603; Orsiesius, *Liber Orsiesi* 19, ed. A. Boon, w: *Pachomiana Latina*, s. 120-121, tłum. A. Bober, ŻM 11, Kraków 1996, 228. Zob. tamże 40, ed. Boon, s. 135, tłum. W. Miliszkiewicz, ŻM 11, 251.

⁷ Por. H. Bacht, *La loi du «retour aux sources»*. *De quelques aspects de l'idéal monastique pachômien*, RM 51 (1961) 16.

⁸ Por. V. Desprez, *Cenobityzm pachomiański*, w: *Pachomiana Latina*, tłum. J. Dembska, ŻM 11, 44.

pierwsze, obowiązuje ono [posłuszeństwo cenobickie] przez całe życie; po drugie, angażuje całą wspólnotę⁹.

Św. Hieronim potwierdza, że pierwszą zasadą życia mnichów pachomiańskich było „posłuszeństwo starszym i wykonywanie ich rozkazów”¹⁰. Sprzeciwianie się rozkazom przełożonego było karane według miary i materii grzechu¹¹. Od zgody przełożonego uzależnione były odwiedziny u chorych współbraci i troska o nich¹²; wyjście na pole, na spacer po monasterze, poza jego murami¹³; wyjście ze zgromadzenia modlitewnego¹⁴; rozdzielanie narzędzi do pracy¹⁵; przyjmowanie gości¹⁶; decyzja w sprawie uczestnictwa w pogrzebie krewnych¹⁷; itd. Podejmowanie decyzji w ramach organizacji życia codziennego mnichów mogło być uzależnione od kaprysów przełożonych, kierujących się względami ludzkimi czy własnymi upodobaniami, a nawet niesprawiedliwością czy zbytnią surowością. Takie przypadki mogły mieć miejsce, ale tę kwestię regulowało prawo *κοινωνία*. Przełożony zobowiązany był do postępowania według prawa Bożego, a nie według myśli swego serca¹⁸; miał być troskliwy i okazywać wszelkie staranie o braci¹⁹; na wzór Chrystusa miał szukać tego, co dla bliźniego dogodne²⁰; nie powinien szukać własnej korzyści, ale dobra wielu²¹; nie mógł przekraczać granic²²; miał unikać podstęp²³; nie powinien kierować się względami ludzkimi²⁴; wymagana była od niego sprawiedliwość, prawda, pokora oraz szczerłość wobec Boga i ludzi²⁵, a także poddanie się kierownictwu duchowemu starszych²⁶. W trosce o dobro całej wspólnoty Pachomiusz poddał przełożonych wszystkim regułom życia monastycznego,

⁹ Tenże, *Początki monastycyzmu*, t. 1, tłum. J. Dembska, ŻM 21, Kraków 1999, 314. Więcej na temat różnicy pomiędzy posłuszeństwem anachoretycznym a cenobitycznym, por. Bacht, *La loi du «retour aux sources»*, s. 18-22.

¹⁰ Por. Hieronimus, *Epistula* 22, 35, ŻMT 54 [wyd. łacińsko-polskie, tekst łac. oprac. H. Pietras, tłum. J. Czuj, oprac. M. Ozóg], Kraków 2010, 106-107.

¹¹ Por. Pachomius, *Praecepta et instituta* 9, 10, ed. A. Boon, w: *Pachomiana Latina*, s. 56, tłum. M. Starowieyski, ŻM 11, 158.

¹² Por. tenże, *Praecepta* 41, ed. A. Boon, w: *Pachomiana Latina*, s. 23, tłum. A. Bober, ŻMT 11, 136; tamże 47, ed. Boon, s. 25, ŻM 11, 136.

¹³ Por. tamże 84, ed. Boon, s. 38, ŻM 11, 146.

¹⁴ Por. tamże 11, ed. Boon, s. 16, ŻM 11, 130.

¹⁵ Por. tamże 23, ed. Boon, s. 18, ŻM 11, 133.

¹⁶ Por. tamże 52-53, ed. Boon, s. 27-29, ŻMT 11, 139.

¹⁷ Por. tamże 54-55, ed. Boon, s. 29-30, ŻM 11, 140-141.

¹⁸ Por. tenże, *Praecepta et instituta* 18, ed. Boon, s. 58, ŻM 11, 160.

¹⁹ Por. Orsiesius, *Liber Orsiesi* 13, ed. Boon, s. 116-117, ŻM 11, 222.

²⁰ Por. tamże 40, ed. Boon, s. 135, ŻM 11, 252.

²¹ Por. tamże.

²² Por. Pachomius, *Praecepta et instituta* 18, ed. Boon, s. 59, ŻM 11, 160.

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. tamże, ed. Boon, s. 59, ŻM 11, 161; tamże, ed. Boon, s. 60-61, ŻM 11, 163.

²⁵ Por. tamże, ed. Boon, s. 59-60, ŻM 11, 161-162.

²⁶ Por. tamże, ed. Boon, s. 61, ŻM 11, 163.

stworzył hierarchię i wprowadził obowiązek przedstawienia sprawozdania z pełnionych funkcji²⁷. Posłuszeństwo było wysoko cenione przez Pachomiusza i kojarzone z życiem proroków kierowanych przez Ducha²⁸.

Posłuszeństwo stanowiło nieodzowny wymóg życia wspólnotowego również dla Bazylego Wielkiego, który odnosił je przede wszystkim do przykazań i Ewangelii²⁹. Biskup Cezarei zobowiązywał również do posłuszeństwa przełożonym, ale – jak podkreśla Józef Naumowicz – różniło się ono od pachomiańskiej koncepcji posłuszeństwa absolutnego³⁰. Według Biskupa Cezarei posłuszeństwo jest naśladowaniem Chrystusa, a więc wymaga wyrzeczenia się własnej woli:

„Gdy ktoś został raz na zawsze przyjęty, aby być włączonym do ciała wspólnoty i uznanym za przydatne narzędzie, ale wydaje się mu, iż nakaz przewyższa jego siły, niech sąd pozostawi temu, kto mu coś ponad jego siły nakazał i niech okaże się posłusznym aż do śmierci. Powinien pamiętać o Panu, który stał się posłusznym aż do śmierci – i to śmierci krzyżowej. Opieranie się i sprzeciwianie jest oznaką wielu przywar: słabej wiary, chwiejnej nadziei, wyniosłego i zarozumiałego charakteru”³¹.

Słowa te wskazują granicę posłuszeństwa: „aż do śmierci”, o której autor pisał także w innym miejscu³². Wyrażna jest więc tutaj motywacja chrystologiczna (por. Flp 2, 5-8) monastycznego posłuszeństwa, które stanowi drogę do budowania κοινῶν. Każdy czyn podjęty z własnej woli, niekontrolowanej przez posłuszeństwo był uważany za czyn grzeszny, objawiający pychę. W przypadku, gdy ktoś trwał w nieposłuszeństwie, na przełożonym spoczywała odpowiedzialność upominania i „leczenia” chorego członka wspólnoty³³. Porównując zasadę działania wspólnoty do tej, jaka panuje między członkami

²⁷ Por. Bacht, *La loi du «retour aux sources»*, s. 22.

²⁸ Por. W. Harmless, *Chrześcijananie pustyni. Wprowadzenie do literatury wczesnego monastycyzmu*, tłum. M. Höffner, Kraków 2009, 153.

²⁹ Jak kształtował się rozwój idei posłuszeństwa w dziełach Bazylego (*Mały i Wielki Asketikon*) – zob. J. Gribomont, *Obéissance et Evangile selon saint Basile le Grand*, VS Supplément 21 (1952) 192-215.

³⁰ Por. J. Naumowicz, *Wstęp*, w: Św. Bazyli Wielki, *Pisma ascetyczne*, t. 2, ŻM 6, Kraków 2011, 31: „jak stwierdza J. Gribomont, monastycyzm bazyliński pozostanie bardziej rodzinny i personalistyczny, a jego strukturę będą tworzyć wspólnoty autonomiczne, pozbawione centralizacji”.

³¹ Basilius Magnus, *Regulae fusiús tractatae* XXVIII 2, PG 31, 990B, tłum. J. Naumowicz: Św. Bazyli Wielki, *Reguły dłuższe*, w: tenże, *Pisma ascetyczne*, t. 2, ŻM 6, 143-144.

³² Por. tenże, *Regulae brevius tractatae* CXVI, PG 31, 1162B, tłum. J. Naumowicz: Św. Bazyli Wielki, *Reguły krótsze*, w: tenże, *Pisma ascetyczne*, t. 2, ŻM 6, 331-332: „Do jakiej granicy należy być posłusznym, aby wypełnić miarę podobania się Bogu? Wskazał na to Apostoł, dając za przykład posłuszeństwo Pana, który «stał się posłusznym aż do śmierci – i to śmierci krzyżowej» (Flp 2, 8), a wcześniej powiedział: «To dążenie niech was ożywia, które też było w Chrystusie Jezusie» (Flp 2, 5)”. Zob. A.M. Silvas, *The Asketikon of St Basile the Great*, Oxford – New York 2005, 25.

³³ Por. Basilius Magnus, *Regulae fusiús tractatae* XXVIII 1, PG 31, 987C, ŻM 6, 142; De Mendieta, *Le système cénobitique basilien*, s. 57.

ciała (por. 1Kor 12, 27), przełożonemu Bazyli przypisał funkcję oczu, a nie głowy (którą jest tylko Chrystus)³⁴. Obowiązkiem przełożonego było czuwanie nad całością wspólnoty oraz troska o poszczególne osoby, którą powinien realizować jak ojciec i lekarz, powodując się zawsze miłością³⁵. Biskup Ceza-rei wzywał do posłuszeństwa – jak zauważa Jan Górny – nie tylko ze względu na doraźne korzyści danego brata, lecz również w celu harmonii życia całej wspólnoty³⁶. Zachowanie jedności we wspólnocie wymagało ponadto posłuszeństwa sobie nawzajem wyrażonego w służbie³⁷.

2. Posłuszeństwo Bogu i Jego słowu a posłuszeństwo przełożonym i regule. W prawodawstwie pachomiańskim można odnaleźć fragmenty mówiące o przeświadczeniu dotyczącym posłuszeństwa i miłości wobec Boga, a mianowicie, że wyrażają się one w słuchaniu i wypełnianiu Jego słowa, które jest pierwszą normą życia mnicha. Pachomiusz nakazywał na przykład ukaranie mnicha, który uczyniłby coś przeciwnego zasadom Pisma³⁸; przełożonych wzywał do postępowania wedle Prawa Bożego³⁹, a w dokonywaniu sądu do kierowania się przykazaniami starców oraz Prawem Bożym, „które jest przepowiadane po całym świecie”⁴⁰. Bardzo wyraźna, biblijna nauka w tej kwestii zawarta jest także w jednym z listów Pachomiusza, który został skierowany do wszystkich monasterów:

„Co mamy powiedzieć o Adamie, który na początku rodzaju ludzkiego otworzył drogę nieposłuszeństwu i pogardzie? Dano mu panowanie nad wszystkimi zwierzętami na ziemi [...]. Odkąd jednak wzgardził poleceniem Boga, nie tylko stracił panowanie, lecz i został wygnany z miejsca, które otrzymał do zamieszkania”⁴¹.

Horsiesi natomiast, zostawiając braciom testament, rozpoczął go słowami z Księgi Proroka Barucha: „Słuchaj, Izraelu, przykazania życia, nakłoń uszy i naucz się mądrości” (Ba 3, 9), a następnie kontynuował:

³⁴ Por. Basilius Magnus, *Regulae fusius tractatae* XXIV, PG 31, 984A, ŻM 6, 136; Tillard, *Obéissance*, s. 558; A. de Vogüé, *Regards sur le monachisme des premiers siècles*, Studia Anselmiana 130, Rome 2000, 122.

³⁵ Por. Basilius Magnus, *Regulae brevius tractatae* XIX, PG 31, 1095B, ŻM 6, 257; XCIX, PG 31, 1151A-B, ŻM 6, 319.

³⁶ Por. J. Górny, *Wpływ św. Bazylego na rozwój życia monastycznego*, VoxP 2 (1982) t. 3, 309.

³⁷ Por. Basilius Magnus, *Regulae brevius tractatae* CXV, PG 31, 1162A, ŻM 6, 331: „W jaki sposób należy być sobie wzajemnie posłusznym? Jak służy swoim panom, zgodnie z nakazem Pana: «Kto by między wami chciał stać się wielkim, niech będzie ostatnim ze wszystkich i sługą wszystkich» (por. Mk 10, 43-44). A dodaje On słowa jeszcze bardziej znaczące: «Bo i Syn Człowieczy nie przyszedł, aby Mu służyło, lecz żeby służyć» (Mk 10, 45). Należy też stosować się do słów Apostoła: «W miłości Ducha ożywni słuźcie sobie wzajemnie!» (Ga 5, 13)”.

³⁸ Por. Pachomius, *Praecepta et instituta* 10, ed. Boon, s. 56, ŻM 11, 158.

³⁹ Por. tamże 18, ed. Boon, s. 58, ŻM 11, 160.

⁴⁰ Por. tamże, ed. Boon, s. 61, ŻM 11, 163.

⁴¹ Tenże, *Epistula* V, ed. A. Boon, w: *Pachomiana Latina*, s. 91, tłum. W. Miliszkiewicz, ŻM 11, 193-194.

„Tak mówił prorok Baruch do uprowadzonych w niewolę, do ziemi babilońskiej, nieprzyjaciół swoich, gdyż nie chcieli przyjąć przykazań proroków i zapomnieli o prawie Bożym, nadanym przez Mojżesza”⁴².

W innym zaś miejscu dodał:

„Naszą miłość do Boga okazemy wtedy, gdy będziemy przestrzegać nadanych nam przykazań, jak o tym poświadcza Boskie Pismo, mówiąc w innym miejscu: «Kto zna przykazania moje i zachowuje je, ten Mnie miłuje» (J 14, 21)”⁴³.

Ponadto teksty pachomiańskie, w szczególności zaś listy i katechezy nasycone są słowami Pisma Świętego, co wskazywałoby na to, że celem założyciela i jego następców było prowadzenie mnichów drogami posłuszeństwa słowu Boga.

Oprócz posłuszeństwa Bogu, w monasterach pachomiańskich głoszone także konieczność przestrzegania świętego prawa *κοινωνία*, które uważane było za pochodzące od Boga za pośrednictwem Pachomiusza⁴⁴. Do ojca monasteru we Phnoum i do przełożonego domu napisał:

„Wyteż wszystkie siły, abyś wypełnił regułę klasztoru i czynił to, co zostało przepisane, abyś w przyszłości nie został przedstawiony do nagany i abyś nie pozostał w więzach grzechów. Aby Bóg, gdy postawi cię naprzeciw siebie, nie musiał uznać cię winnym z powodu niedbałości nie tylko twojej, lecz i braci, którzy są z tobą i z tobą współdziałają – gdyż wiedzą, że to, co dał nam Bóg, przekazaliśmy jak najwierniej”⁴⁵.

Horsiesi natomiast pisał:

„Nie opuszczajmy prawa Bożego, które nam przekazał nasz Ojciec [Pachomiusz], otrzymawszy od Boga”⁴⁶.

W cytowanych tekstach daje się zauważyć przekonanie, że *Reguła* pochodzi od Boga, a została przekazana mnichom za pośrednictwem Pachomiusza. Wydaje się więc słusznym stwierdzenie, że wypełnianie *Reguły*, do czego w wielu miejscach wzywał Pachomiusz, było dla mnichów równoznaczne z posłuszeństwem Prawu Boga i Jego woli, z kroceniem pewną drogą do królestwa niebieskiego.

Okazanie posłuszeństwa Bogu uwarunkowane było również posłuszeństwem wobec Jego przedstawicieli na ziemi – przełożonych. Mówi o tym ostrzegawczo jedno z przykazań *Reguły*:

⁴² Orsiesius, *Liber Orsiesii* 1, ed. Boon, s. 109, ŻM 11, 210.

⁴³ Tamże 44, ed. Boon, s. 137, ŻM 11, 256.

⁴⁴ Por. tamże 10, ed. Boon, s. 115, ŻM 11, 219: „Wiemy, że to wszystko, co zostało zapisane w prawie i zapowiedziane przez proroków, nauczał także nasz święty Ojciec [tj. Pachomiusz], że mamy zachowywać i zdać sprawę z poszczególnych uczynków: dlaczego ich nie wypełniliśmy, albo wypełnilibyśmy je niedbale”.

⁴⁵ Pachomius, *Epistula* IV, ed. Boon, s. 86, ŻM 11, 187.

⁴⁶ Orsiesius, *Liber Orsiesii* 46, ed. Boon, s. 138, ŻM 11, 257.

„Ci, którzy gardzą przykazaniami przełożonych i zasadami, którymi rządzi się klasztor – a są one z ustanowienia Bożego – i którzy lekceważą rady starszych, zostaną ukarani wedle zasad ustanowionych, aż się poprawią”⁴⁷.

Horsiesi – motywując swe wezwanie do wszystkich braci słowami Pisma – skierował do nich następujące upomnienie:

„«Radujcie się w Panu; jeszcze raz powtarzam: radujcie się!» (Flp 4, 4) podani ojcom, z wszelkim posłuszeństwem, bez szemrania i różnorodnych myśli, z prostotą duszy [...]. Słuchajcie tego, co mówił Paweł: «Synowie, bądźcie posłuszni rodzicom» (Kol 3, 20), a przez swoich przełożonych osiągniecie zbawienie waszych dusz. A w innym miejscu również zostało zapisane: «Bądźcie posłuszni waszym przełożonym i bądźcie im poddani, gdyż oni czuwają nad waszymi duszami i muszą zdać sprawę w tym, co was dotyczy» (Hbr 13, 17)”⁴⁸.

Przełożony bowiem ze swej strony był zobowiązany do przekazywania braciom prawdy Bożej i tradycji ojca Pachomiusza w trosce o ich zbawienie⁴⁹ oraz do życia zgodnego ze słowem Bożym⁵⁰, gdyż błędzący nie może być przewodnikiem braci⁵¹. Horsiesi ostrzegał przełożonych, by przez ich lekko-myślność nikt się nie zgorszył i nie upadł, pamiętając nieustannie o słowach Jezusa zawartych w Ewangelii: „Ojcze, nie utraciłem żadnego z tych, których mi dałeś” (J 18, 9)⁵². Przełożeni, zdaniem Horsiesiego, mieli więc postępować na wzór Chrystusa: miłować swoich uczniów, tworzyć z nimi wspólnotę (pracując i odpoczywając z nimi), nie traktując ich jak niewolników⁵³.

Według Bazylego Wielkiego posłuszeństwo Chrystusowi jest konieczne, aby wejść do królestwa niebieskiego, o czym traktuje szeroko m.in. *Wstęp do Reguł dłuższych*⁵⁴. Posłuszeństwo to polega na wypełnianiu wszystkich

⁴⁷ Pachomius, *Praecepta atque iudicia* 8, ed. A. Boon, w: *Pachomiana Latina*, s. 67, tłum. M. Starowiejski, *ŻM* 11, 167.

⁴⁸ Orsiesius, *Liber Orsiesii* 19, ed. Boon, s. 121, *ŻM* 11, 228-229.

⁴⁹ Por. np. tamże 9, ed. Boon, s. 113-114, *ŻM* 11, 217-218.

⁵⁰ Por. Pachomius, *Praecepta et instituta* 18, ed. Boon, s. 61, *ŻM* 11, 163. Zob. tenże, *Epistula* III, ed. Boon, s. 84, *ŻM* 11, 184, gdzie Pachomiusz wzywa ojca monasteru Korneliusza do wypełniania tego, co wychodzi z jego ust. Jeśli głosi słowo Boże – sam ma być pierwszym, który je wypełnia.

⁵¹ Por. tenże, *Epistula* III, ed. Boon, s. 81, *ŻM* 11, 180.

⁵² Por. Orsiesius, *Liber Orsiesii* 13, ed. Boon, s. 117, *ŻM* 11, 222.

⁵³ Por. tamże 7, ed. Boon, s. 112-113, *ŻM* 11, 216.

⁵⁴ Por. Basilius Magnus, *Regulae fusiue tractatae, Prooemium* 1-2, PG 31, 892A-C, *ŻM* 6, 47-49: „1. Jak długo będziemy zwlekać z posłuszeństwem Chrystusowi, który wzywa nas do swojego królestwa niebieskiego? Czy się nie opamiętamy? Czy nie powstaniemy z ziemskiego życia, by zwrócić się do ewangelicznej doskonałości? [...] 2. Mówimy zaś, że pragniemy królestwa niebios, ale nie troszczymy się o to, co jest potrzebne do jego osiągnięcia. Nie podejmujemy żadnego trudu dla przykazań Pana a zamierzamy, w próżności naszej duszy, osiągnąć tę samą chwałę, co ci, którzy opierali się aż do przelewu krwi, walcząc przeciwko grzechowi”. Zob. tenże, *Regulae brevius tractatae* I, PG 31, 1079-1082, *ŻM* 6, 241; CXCIX, PG 31, 1214-1215, *ŻM* 6, 391.

przykazań. Jak stwierdza biskup Cezarei, nie można pomijać nawet najmniejszej rzeczy z tego, co zostało nakazane i należy czynić wszystko tak, jak zostało nakazane⁵⁵:

„Idźcie i nauczajcie – mówi Pan – wszystkie narody, nauczając je – nie zachowywać jedne rzeczy, a pomijać inne, ale – zachowywać wszystko, co wam przekazałem (por. Mt 28, 19-20). [...] Gdyby nie wszystkie przykazania były konieczne do zbawienia, nie wszystkie zostałyby spisane. Nie zostałyby oznajmione, że należy zachowywać je w całości”⁵⁶.

Jean Gribomont stawia pytanie, czy ów nacisk na posłuszeństwo wobec przykazań Pańskich w *Asketikonie* nie stanowi powrotu do poddania się w niewolę prawa? Odpowiadając, zdecydowanie stwierdza, że nie chodzi o moralizm w dosłownym znaczeniu, mający cel sam w sobie, ale o posłuszeństwo osobowe, biblijne – nie tylko w sposobie wyrazu, lecz również w związku z ideą Ojca, którego słowo pobudza nas do działania⁵⁷.

W dalszej części swego dzieła Bazyli określił, jaką motywacją powinien kierować się ten, kto wypełnia Boże przykazania. Wymienił „trzy nastawienia duszy wobec nieuniknionej konieczności posłuszeństwa”, wskazując wyraźnie trzecią jako jedynie właściwą: nastawienie niewolników – strach przed karą; nastawienie najemników – szukanie zysku, nagrody, własnej korzyści; wreszcie nastawienie synów, charakteryzujące się tym, że podejmuje się posłuszeństwo „dla samego dobra i z miłości do Tego, który dał przykazania”⁵⁸. Pozostawił także swym słuchaczom ostrzeżenie przed niedbalstwem w zachowywaniu podanej nauki i wypełnianiu nakazanych uczynków, powołując się na słowa Pisma mówiące o tym, że to właśnie słowo Boga będzie dokonywało sądu nad ludźmi w dniu ostatecznym (por. Łk 12, 47-48)⁵⁹.

Bazyli jako pierwszy poczuwał się do obowiązku ogłaszania swoim braciom wyroków Bożych, identyfikując się ze słowami Apostoła Pawła – 1 Kor 9, 16 oraz Dz 20, 3, o czym napisał we *Wstępie do Wielkiego Asketikonu*⁶⁰. W odpowiedziach na zadawane mu pytania, powoływał się najczęściej na Pismo Święte. Zatem, jeśli w przypadku tekstów pochodzących ze wspólnot pachomiańskich mowa była o nasyceniu słowami Pisma Świętego, w *Asketikonie* to zjawisko widoczne jest jeszcze bardziej. J. Naumowicz stwierdza, iż nie jest rzeczą słuszną nazywać dzieło Bazylego „regułami”, ponieważ sprzeciwia się to myśli autora, który Pismo Święte uważał za jedyne prawo⁶¹. Autor po-

⁵⁵ Por. tenże, *Regulae fusius tractatae, Prooemium 2*, PG 31, 892C, ŻM 6, 48.

⁵⁶ Tamże, PG 31, 893B, ŻM 6, 49.

⁵⁷ Por. Gribomont, *Obéissance et Evangile*, s. 201.

⁵⁸ Por. Basilius Magnus, *Regulae fusius tractatae, Prooemium 3*, PG 31, 896B, ŻM 6, 51.

⁵⁹ Por. tamże 4, PG 31, 900C, ŻM 6, 56.

⁶⁰ Por. tamże 1, PG 31, 890A, ŻM 6, 45; 4, PG 31, 900D, ŻM 6, 56. Na temat posługi słowa spełnianej we wspólnocie Bazylego, zob. Silvas, *The Asketikon of St Basile the Great*, s. 22.

⁶¹ Por. Naumowicz, *Wstęp*, s. 20. Zob. D. Kasprzak, *Eustacjański kontekst doktryny o ubóstwie monastycznym w pismach ascetycznych Bazylego Wielkiego*, VoxP 30 (2010) t. 55, 264.

dziela zdanie J. Gribomonta, który podkreśla znaczenie Pisma natchnionego dla biskupa Cezarei: Bazyli nie tylko głosił słowa Pisma i obficie je cytował, lecz także troszczył się o to, by Ewangelia stała się istotą (*substance*) jego myśli⁶². Uzasadnionym jest więc stwierdzenie, że wypełnianie owych „reguł” przepojonych słowem Bożym było równoznaczne z posłuszeństwem wobec słowa Bożego.

W *Regułach krótszych* autor pisze o konieczności posłuszeństwa wobec innych, ale ze względu na Boga:

„Jest zatem rzeczą bezwzględnie konieczną być poddanym: albo Bogu z Jego nakazu, albo innym ze względu na Jego przykazanie. Jest napisane bowiem: «Bądźcie sobie nawzajem poddani w bojaźni Chrystusowej» (Ef 5, 21). I Pan mówi: «Jeśli kto chce być pierwszym, niech będzie ostatnim ze wszystkich i sługą wszystkich» (Mk 9, 35); to znaczy, tym, który się wyrzeka własnej woli za przykładem Pana mówiącego: «Z nieba zstąpiłem nie po to, aby pełnić swoją wolę, ale wolę Tego, który Mnie posłał» (J 6, 38)⁶³.

Potwierdza tym samym, że posłuszeństwo okazywane innym jest wolą samego Boga. Natomiast w 38. *Regule krótszej* Bazyli Wielki stwierdza, że nieposłuszeństwo wobec przełożonych⁶⁴ jest równoznaczne z nieposłuszeństwem Bogu:

„Jeśli brat otrzyma polecenie i sprzeciwi się, potem zaś pójdzie to wykonać [...] niech będzie przekonany, że się sprzeciwia, czy okazuje nieposłuszeństwo nie człowiekowi, lecz samemu Panu, który powiedział: «Kto was słucha, Mnie słucha, a kto wami gardzi, Mną gardzi» (Łk 10, 16)⁶⁵.

Konkretne wymagania w ramach aktu posłuszeństwa postawione zostały także przełożonemu. Nakazując coś podwładnym czy rozdzielając im zadania, wobec Boga powinien zachować postawę sługi i szafarza Bożych tajemnic (wstrzeżać się, by nie sprzeciwić się woli Boga), a w stosunku do braci powinien być jak „matka troskliwie opiekująca się swoimi dziećmi (por. 1 Tes 2, 7)⁶⁶. Należy zwrócić szczególną uwagę na to, że obowiązek posłuszeństwa wobec

⁶² Por. Gribomont, *Obéissance et Evangile*, s. 197.

⁶³ Basilius Magnus, *Regulae brevius tractatae* I, PG 31, 1081C, ŻM 6, 241. Przykład konkretnej sytuacji, w której pokornie należy okazać posłuszeństwo przełożonemu: tamże CXX, PG 31, 1164B, ŻM 6, 334: „Czy wypada wyjechać bez powiadomienia przełożonego? Ponieważ Pan mówi: «Ja jednak nie przyszedłem sam od siebie, lecz On Mnie posłał» (por. J 7, 28), tym bardziej nikt z nas nie powinien postępować samowolnie. Kto bowiem sam sobie udziela przyzwolenia, daje dowód, iż jest porażony chorobą pychy i podlega osądowi Pana, który powiedział: To, co za wielkie uchodzi między ludźmi, obrzydliwością jest w oczach Bożych (por. Łk 16, 15). W ogóle zdawanie się na siebie jest rzeczą naganną”. Zob. tamże CCCIII, PG 31, 1296D - 1297D, ŻM 6, 485-487.

⁶⁴ Por. Górny, *Wpływ św. Bazylego*, s. 309, gdzie autor charakteryzując postawę posłuszeństwa wymaganą w regułach Bazylego, zwraca uwagę na nieograniczone prerogatywy przełożonego wobec poddanych mu braci.

⁶⁵ Basilius Magnus, *Regulae brevius tractatae* XXXVIII, PG 31, 1108B, ŻM 6, 270.

⁶⁶ Por. tamże XCVIII, PG 31, 1149D - 1152A, ŻM 6, 318-319.

osób, które wydawały rozkazy we wspólnotach bazylikańskich, nie był nakazem absolutnym w tym znaczeniu, że nie można było okazać posłuszeństwa wobec poleceń, które były przeciwne przykazaniu Pana⁶⁷. Podstawową bowiem powinnością przełożonego, któremu została powierzona troska o wszystkich braci, było pouczenie ich o prawie Bożym. Przełożony, zdaniem Bazylego, odpowiedzialny jest za „krew” brata (por. Ez 3, 20), który wpadł w grzech z powodu braku znajomości prawa. Zdaniem biskupa Cezarei, przełożeni, którzy popełnili błędy, powinni otrzymać upomnienie, ale dla zachowania należytego porządku mają to uczynić ci, którzy wyróżniają się wiekiem i roztropnością⁶⁸.

***

Idea posłuszeństwa stanowi zagadnienie fundamentalne w przestrzeni życia cenobickiego i jako taka została zawarta zarówno w *Regule* Pachomiusza jak i w *Wielkim Asketikonie* Bazylego Wielkiego. Praktyka posłuszeństwa cenobickiego w różnych jego wymiarach (posłuszeństwo wobec Boga i Jego słowa, wobec reguły, wobec przełożonych oraz innych braci), których współzależność potwierdzają testy źródłowe, stanowiła według prawodawców analizowanych reguł wymierny aspekt życia Ewangelią (por. J 6, 38; Łk 10, 16; Flp 2, 5-8). Normatywne teksty pachomiańskie i bazylikańskie wskazują nie tylko na obowiązek posłuszeństwa, ale określają także właściwą motywację każdego aktu. Ponadto posłuszeństwo w pierwszych wspólnotach cenobickich jawi się nie tylko jako obowiązek ciążący na „podwładnych”, lecz równocześnie jako wyzwanie dla przełożonych, którzy jako pierwsi mieli dawać przykład życia zgodnego z prawem Bożym.

⁶⁷ Por. tamże CXIV, PG 31, 1160A, ŻM 6, 329-330: „Wydawane nakazy mogą znacznie się różnić. Jedne bowiem sprzeciwiają się przykazaniu Pana, bądź je naruszają i wypaczają dodając coś zakazanego; inne zgodne są z przykazaniem; inne znów, chociaż nie czynią zadość przykazaniu w sposób wyraźny, przyczyniają się do jego wypełnienia wspomagając je. Należy więc pamiętać o słowach Apostoła: «Proroctwa nie lekceważcie. Wszystko badajcie, a co szlachetne – zachowujcie. Unikajcie wszystkiego, co ma choćby pozór zła» (1 Tes 5, 20-22) [...]. Gdy więc nakazuje się nam coś zgodnego z przykazaniem bądź też przyczyniającego się do jego wypełnienia, winniśmy to przyjąć za szczególną gorliwość i uwagę, jako wolę Boga [...] Gdy zaś nakazuje się nam to, co sprzeciwia się przykazaniu Pana, naruszając je lub wypaczając, wtedy jest czas, by powiedzieć: «Trzeba bardziej słuchać Boga niż ludzi» (Dz 5, 29)”. Zob. tamże CCCIII, PG 31, 1296D - 1297D, ŻM 6, 486-487.

⁶⁸ Por. tenże, *Regulae fusius tractatae* XXVII, PG 31, 988B, ŻM 6, 141.

MONASTIC OBEDIENCE IN THE LEGISLATION
OF ST. PACHOMIUS AND ST. BASIL

(Summary)

Obedience was one of the fundamental principles of community life in monasteries in the first centuries. Based on the analysis of the texts of St. Pachomius' and St. Basil's legislation, the article addresses the issue of different correlations taking place within the framework of monastic obedience. The texts of *the Rule* of St. Pachomius as well as of *the Asketikon* of St. Basil the Great show that in the cenobitical life there was a close relationship between obedience to God, to His word, to the rule of life, to superiors, and, to some extent even to all brothers. Sacred Scripture was considered the primary, or even the only, rule of life for the cenobites. Both the Pachomius and Basil in their Rules put a strong accent on obedience to God, which, in practice, was realized in keeping His commandments. The main role of superiors was to lead the brothers to the fullness of salvation. They were to do it with care and responsibility. The analysis of the texts on superiors found that they indicated that the superiors had the obligation to be the first in keeping the God's commandments as well as in obeying the Rule and the precepts of the elders. Obedience to superiors was understood as being the same as obedience to God, but was dependent according to the way the superiors fulfill their duties of preaching the word of God and living their lives in agreement to their teaching.

Key words: κοινωνία, obedience, superior, the Rule, the word of God.

Słowa kluczowe: κοινωνία, posłuszeństwo, przełożony, reguła, słowo Boże.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- BASILIIUS MAGNUS, *Regulae brevius tractatae*, PG 31, 1052-1306, tłum. J. Naumowicz: Św. Bazyli Wielki, *Reguły krótsze*, w: tenże, *Pisma ascetyczne*, t. 2, ŻM 6, Kraków 2011, 207-501.
- BASILIIUS MAGNUS, *Regulae fusius tractatae*, PG 31, 889-1052, tłum. J. Naumowicz: Św. Bazyli Wielki, *Reguły dłuższe*, w: tenże, *Pisma ascetyczne*, t. 2, ŻM 6, Kraków 2011, 45-203.
- HIERONYMUS, *Epistula 22*, ŻMT 54 [wyd. łacińsko-polskie, tekst łac. oprac. H. Pietras, tłum. J. Czuj, oprac. M. Ożóg], Kraków 2010, 82-113.
- ORSIESIUS, *Liber Orsiesii*, ed. A. Boon, w: *Pachomiana Latina*, Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 7, Louvain 1932, 107-147, tłum. W. Miliszkievicz: *Księga Horsiesiego*, w: *Pachomiana Latina*, ŻM 11, Kraków 1996, 210-273.
- PACHOMIUS, *Epistulae*, ed. A. Boon, w: *Pachomiana latina*, Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 7, Louvain 1932, 77- 101, tłum. W. Miliszkievicz: *Listy Świętego Pachomiusza*, w: *Pachomiana Latina*, ŻM 11, Kraków 1996, 173-206.
- PACHOMIUS, *Praecepta*, ed. A. Boon, w: *Pachomiana latina*, Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 7, Louvain 1932, 13-52, tłum. A. Bober: *Przykazania*, w: *Pachomiana Latina*, ŻM 11, Kraków 1996, 128-155.

- PACHOMIUS, *Praecepta et instituta*, ed. A. Boon, w: *Pachomiana latina*, Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 7, Louvain 1932, 53-62, tłum. M. Starowieyski: *Przykazania i postanowienia*, w: *Pachomiana Latina*, ŻM 11, Kraków 1996, 156-164.
- PACHOMIUS, *Praecepta atque iudicia*, ed. A. Boon, w: *Pachomiana latina*, Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 7, Louvain 1932, 63-70, tłum. M. Starowieyski: *Przykazania i postanowienia*, w: *Pachomiana Latina*, ŻM 11, Kraków 1996, 165-169.

Opracowania

- BACHT H., *La loi du «retour aux sources»*. De quelques aspects de l'idéal monastique pachômien, RM 51 (1961) 6-25.
- DESPREZ V., *Cenobityzm pachomiański*, w: *Pachomiana Latina*, tłum. J. Dembska, ŻM 11, Kraków 1996, 15-82.
- GÓRNY J., *Wpływ św. Bazylego na rozwój życia monastycznego*, VoxP 2 (1982) t. 3, 298-312.
- GRIBOMONT J., *Obéissance et Evangile selon saint Basile le Grand*, VS Supplément 21 (1952) 192-215.
- HARMLESS W., *Chrześcijaństwo pustyni. Wprowadzenie do literatury wczesnego monastycyzmu*, tłum. M. Höffner, Kraków 2009.
- KASPRZAK D., *Eustacjański kontekst doktryny o ubóstwie monastycznym w pismach ascetycznych Bazylego Wielkiego*, VoxP 30 (2010) t. 55, 257-273.
- KASPRZAK D., *Życie monastyczne jako podążanie wąską drogą posłuszeństwa według Reguły Eugipiusza*, w: *Fructus Spiritus est Caritas. Księga Jubileuszowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, 181-195.
- MENDIETA DE E.A., *Le système cénobitique basilien comparé au système cénobitique pachômien*, RHR 152 (1957) nr 1, 31-80.
- NAUMOWICZ J., *Wstęp*, w: *Św. Bazyli Wielki, Pisma ascetyczne*, t. 2, ŻM 6, Kraków 2011, 11-42.
- POPOWSKI R., *Wielki Słownik Grecko-Polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1985.
- SILVAS A.M., *The Asketikon of St Basile the Great*, Oxford – New York 2005.
- TILLARD J.M.R., *Aux sources de l'obéissance religieuse*, NRTh 98 (1976) fasc. 7, 592-626.
- TILLARD J.M.R., *Obéissance*, DSp XI 535-563.
- VEILLEUX A., *La liturgie dans le cénobitisme Pachômien au quatrième siècle*, Rome 1968.
- VOGÜÉ DE A., *Regards sur le monachisme des premiers siècles*, Studia Anselmiana 130, Rome 2000.